

*Айдаров А.Ж.***КОМПЕТЕНТСИЗ КООМ – ЭКОЛОГИЯЛЫК
КРИЗИСТИН НЕГИЗИ***Айдаров А.Ж.***НЕКОМПЕТЕНТНОЕ ОБЩЕСТВО – ОСНОВА
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА***A.Zh. Aydarov***AN INCOMPETENT SOCIETY IS THE FOUNDATION
ECOLOGICAL CRISIS**

УДК: 502.72 (575.2)

Адам баласынын жашоосундагы негизги факторлор болгон, жандуу жана жансыз жаратылышты көздүн карегиндей сактоо, ар бирибиздин милдетибиз. Мындай милдетти ар кандай жолдор менен аркалоого болот. Учурдагы экологиялык сабатсыздыктан өсүп келе жаткан муундардын дүйнө таанымы таарып, компетентсиз коом түзүлүүдө. Мындай жагдайга карата илимий изилдөөлөр эл аралык деңгээлде өзүнчө багытка ээ болуп, аны «Экологиялык проблемалар» – деп атап келишүүдө. Жаратылыш ресурстарынын барган сайын кескин кыскарып баратышы, илимий-техникалык прогрестин өсүшү, экологиялык проблемаларды жаратууда. Экологиялык кризис жаныбарлар менен өсүмдүктөр дүйнөсүнүн азайып жок болушуна гана алып келбестен, эң биринчи кезекте адамзаттын саламаттыгына, генофондуна олуттуу зыянын тийгизип келет. Бүгүнкү күнү адамзаттын жер планетасында сакталып калуусуна, коркунуч жараткан факторлор күн санап өсүүдө. Аларга, жарандарыбыз жашап жаткан чөйрөнүн булганышы, химиялык жана физикалык калдыктардын негизинде биосферада пайда болуп жаткан зыяндуу заттар, жер планетасындагы калктын санынын кескин түрдө көбөйүшү (демографиялык ташкын), адам үчүн керектүү табигый ресурстардын түгөнүп жатышы, озон катмарынын жукарышы ж.б.

Негизги сөздөр: глобалдык проблема, жаныбарлар дүйнөсү, өсүмдүктөр дүйнөсү, жандуу жаратылыш, жансыз жаратылыш, экологиялык проблема.

Бережное сохранение живой и неживой природы, которая является основой жизнедеятельности человека – долг каждого из нас. Такой долг можно выполнять различными путями. У молодого поколения растущего на фоне экологической безграмотности сужается мировоззрение, формируется некомпетентное общество. В таких обстоятельствах научные исследования имеют свое направление на международном уровне, ее называют «Экологические проблемы». Резкое сокращение природных ресурсов, развитие научно-технического прогресса и небрежное отношение человека к природе невольно привело нас к глобальным экологическим проблемам. Экологический кризис приводит нас не только к сокращению и гибели флоры и фауны, но и, в первую очередь, отрицательно влияет на здоровье всего человечества, на генофонд. С каждым днем растут факторы, создающие опасность для сохранения

планеты земля. К нему можно отнести следующие проблемы, которые необходимо решать кардинально, и причем, незамедлительно: загрязнение окружающей среды, вредные вещества, появляющиеся в биосфере на основе химических и физических отходов, резкий рост населения планеты (демографический взрыв), истощение природных ресурсов, необходимых для человека запасов, разрушение озонового слоя и т.д.

Ключевые слова. глобальная проблема, общество, подрастающее поколение, мир животных, дикая природа и флора, органическая природа, неорганическая природа, экологические проблемы.

The key factors in human life, animate and inanimate nature of the pupil of the eye, and the duty of each. Such a function can handle a variety of ways. Current ecological world view of the rising generations of ignorance, infidelity has been an incompetent company. Such a situation, which has a separate part of the scientific research at the international level have called him an "environmental problems". Decreased sharply increasing reliance on natural resources and the growth of scientific and technical progress, creating environmental problems. Ecological crisis not only reduce the fauna and the flora, first and foremost, human health, the gene is a serious disservice. Today might be stored in a planet's surface, the risk factors that are thriving. Living in them, the citizens of environmental pollution, which formed the basis of the chemical and physical waste plants from harmful substances on the planet Earth in a sharp increase in the number of population (population explosion), for the human being run out of natural resources, the depletion of the ozone layer, etc.

Key words. global problem, Animal worlds, flora, organic nature, inorganic nature, ecological problems.

Акыркы мезгилдерде адамзаттын жашоосун туруктуу сактап калуу үчүн, экологиялык коопсуздук өтө маанилүү болуп келет. Адамзат жаратылышка болгон зыянды азайтып, жашоого болгон көз карашын өзгөртүүгө муктаж. Азыркы адам баласы жашап жаткан коомдун фауна, флорасын сактоо жана жер кыртышынын туруктуулугун артыруу замандын талабы. (Экологиялык коопсуздук бул – инсандын, коомдун таламдары корголгон, адамдын иш-аракети-

нен айлана-чөйрөнүн корголгон абалы). Анда жашоонун жаңы баалуулуктарын, жаңы багыттарды калыптандырууга туура келет. Адамдын дүйнөдөгү ээлеген ордун, коомго, жаратылышка болгон көз карашын кайра карап чыгуу зарыл. С.А.Степанов: «Экология бул технологиянын жана саясаттын көйгөйү гана болбостон, ой-жүгүртүүнүн дагы көйгөйү» - деп баса белгилеп кеткендей, экологиялык маданиятты калыптандыруу, заманбап цивилизацияны башкарууда экологиялык принциптерди иштеп чыгуу, аны жашоо образына киргизүү коом алдындагы негизги милдет болуп турат.

Адам баласы курчап турган дүйнөгө карата кантип туура мамиле кылса болот? Бул туурасында окумуштуу-педагог, М.Ж. Чоровдун: «адамдын акыл-эси табиятка пландуу, рационалдуу жана камкор мамиле жасоого жете алар бекен?». Эгерде, биздин коом өсүп келе жаткан жаш муундарды туура ой-жүгүртүүгө үйрөтө алса, экологиялык кризистерден кутулууга болот деп белгилеген [1, 38]. Мында окумуштуу адам акылы менен кеңешип иш кылса жаратылышта олуттуу өзгөрүү болоорун айткан. Демек, адам баласы акылы менен иш кылбаса, жаратылыштын мыйзамдары каардуу болоорун жумшак тил менен жеткирген. Орустун улуу окумуштуусу, педагог, И.Д. Зверев «Экологиялык тарбия – адамда белгилүү бир билим менен билгичтиктин болуусу, жашоо тиричиликке даярдыгы жана жаратылышка таттуу мамиле кыла турган иш-аракети» - деп белгилеген [2, 66].

Ал эми А.Н. Захлебныйдын пикири боюнча экологиялык тарбия – бул «түшүнүктөрдүн, билимдин, баалуулуктардын багытынын, көз караштардын, ишенимдердин системасынын калыптанышы. Мындай система жаштардын курчап турган чөйрөгө жоопкерчилик менен мамиле кылуусун камсыздайт. Ал инсандын өздүк бийик маданияты менен тыгыз байланышкан», - деп айткан [3, 77]. Демек, «экология» – бул адам үчүн түбөлүктү бойдон калат. Бизди курчап турган дүйнөнүн ички сырын таап, изилдеп, аларды коомчулука жеткирүү биолог, эколог же жертаануу илимдеринин эле эмес, жалпы коомчулуктун алдындагы чоң милдет болуп саналат. 1970-жылдары «Адам жана биосфера» программасы активдүү иштеп баштап ЮНЕСКОнун иш планы боюнча жүргүзүлүп, өзүнө дүйнөлүк коомчулуктун деңгээлиндеги экологиялык көйгөйлөрдү камтыган. Берилген программа XX кылымдын экинчи жарымындагы жара-

тылышты коргоо аймагындагы негизги тенденцияларды жакшы чагылдырат жана илимий билимдерди олуттуу, түздөн-түз чечүүнү талап кылган башкы көйгөйлөрүн көрсөтөт. Окумуштуулардын айтуусу боюнча башка чектеш өлкөлөргө салыштырмалуу Кыргызстанда адамдардын колу тийбеген уникалдуу ландшафтар жакшы сакталып калган. Мындай өзгөчө жаратылышты көздүн карегиндей сактап калуу үчүн эл аралык уюмдар, ЮНЕСКО, ЮСАИД, Ак-илбирсти коргоо уюму, Набу, БУУ жана алар менен бирге Кыргыз өкмөтү бирдиктүү иш алып барууда.

Азыркы мезгилде экологиянын алдында өтө оор дүйнөлүк маселелер пайда болду, бир жагынан аба булганычын алдын алуу, биологиялык көп түрдүүлүктү сактап калуу, «озон» катмарынын жукарышын токтотуу болсо, экинчи жагынан айлана чөйрөнүн бүтүндүгүн бузбай туруп, адам баласы үчүн өсүп бара жаткан муктаждыкты камсыз кылуу. Бүгүнкү күндө экологиялык көйгөйлөрдү алдын алууда Кыргызстанда көптөгөн [4] мыйзамдар кагаз түрүндө кабыл алынган. Тилекке каршы иш жүзүнө келгенде кабыл алынган мыйзамдар айлана-чөйрөнү коргоодо алсыз болуп жаткандыгы, аркайып көрүнүп турат. Эл аралык уюмдардын колдоосу менен мамлекетибизде Ак-илбирстин тукумун сактоо, айлана-чөйрөнү коргоо, жашылдандыруу иштери жүргүзүлүп келет. Ал эми адам баласы дем алып жаткан аба катмарын сактоо, уулу заттардан арылтуу иштери дээрлик аткарылбайт. Бул адамдардын жашоосуна, оорулардын көбөйүүсүн алып келээрин баарыбыз жакшы билебиз. Аба булганычынын «смогтун» коомго зыяндуулугу экологиялык жактан алганда биринчи орунга чыгууда. Буга мисал 1952-жылы, 5-декабрда Лондондогу смогдон 4 миң адам өлгөн. Бул өтө чоң трагедия. Борбор шаар Бишкектин үстүндө уюп турган кара туман, шаар тургундарынын ден-соолугуна олуттуу зыянын тийгизип жатканын мисал кылсак болот. 2007-жылы Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздугунун концепциясы жөнүндө президенттин указы чыккан [5, 52].

Бул маселенин курчусунун бир канча себептерин айтууга болот. Анын бири – цивилизациянын өнүгүүсү менен бирге адамдардын акылынын экономикага көз карандуулугун айтсак болот. Экологиялык көйгөйлөрдүн ар түрдүү аспектилерин изилдешкен окумуштуулар: А.Т. Токтосунов, Б.А. Токторалиев жана М.Ж. Чоровдор экологиялык көйгөйлөр бүгүнкү коом үчүн, биринчи орунда турушу керек

деп баса белгилешкен. Азыркы мезгилде коом өз жүрүм-турум иш-аракетин жана жөндөмдөрүн активдүү түрдө өнүктүргөн, өзүнүн иш-аракетине жооп бере турган компетенттүү адамдарга муктаждыгын сезип жатат. Мындай компетенттүү коомду калыптандырууда адамдардын экологиялык маданияттуулугу, приоритет болгон жашоо образына багытталуусу менен гана мүмкүн. Инсандын жаратылышты улуу баалуулук катары, бүткүл адамзаттын жана анын ар бир өкүлүнүн жашоосунун жалпы шарты катары түшүнүүсү экологиялык маданиятты билдирет. Экологиялык маданиятты калыптандыруу төмөнкүдөй жолдор менен камсыз кылынат: экологиялык билимдерди өздөштүрүү; окуучулардын жаратылышты коргоого жана жакшыртууга жасаган практикалык ишмердүүлүгү; окуучулардын жаратылыш менен болгон байланышын педагогикалык жактан максаттуу уюштурулушу. Чындыгында, экологиялык маданияттын келечектеги максаты, дүйнөнү экологиялык катастрофага алып келген маданиятсыздыкка каршы чыгуусунда турат. Адамзат цивилизациясынын пайда болушу менен жандуу жана жансыз жаратылыштын жашоосуна таасир эткен жаңы факторлор пайда болду.

Бүгүнкү цивилизация өткөндүн терс тенденцияларын жойбостон, ага кошуп адамдын жашоосу үчүн коркунучтун өтө курч формаларын жаратты. Учурда коом жана жаратылыштын мамилесин өзгөртүүгө болгон аракет көптөгөн кыйынчылыктарга туш болууда. Адамзат табияттын кен байлыктарынан жана энергиясынан баш тарта албайт. Себеби, адамдардын жашоосу жаратылыштын байлыктарына көз каранды. Ал эми жаратылыштын байлыктарын туура эмес, орой пайдаланганда дүйнөлүк катастрофа келип чыгат. Буга мисал; жакынкы мезгилде соолуп калган туздуу «Арал» денизи. Туздуу «Арал» – денизинин биоартүрдүүлүгү, адамдар тарабынан бүлгүнгө учурап, анын эпкинни жалпы Орто-Азияга тийип жатат. Жакында болуп өткөн Өзбекстандын түштүк аймагы менен Түркменистанды саратан жайда каптап калган аппак шор туз, жер бетине, өсүмдүктөргө кайталангыс зыян алып келди. Мындай адам баласынын ойлонулбай кылган жосунсуз жоруктарынан, ошол ареалдагы жандуу жана жансыз дүйнө жабыркап, жаныбарлардын арасында мутацияга учураган тукум улоо процесси күч алууда. Ошондуктан адамдардын аң-сезимине таасир берүүчү экологиялык билим берилбесе, компетентсиз коом калыптанып,

келечекте адам үчүн жер планетасында жашоо коркунуч алып келиши мүмкүн. Жарандарыбыз өзүлөрүнүн терс ишмердүүлүгүн күн санап күчөтүп, жаратылышка олуттуу зыян тартуулап жатканы менен эсептешкиси келбейт, ишмердүүлүктүн артындагы коркунучтуу жыйынтыкты кийинки муунга белек катары калтырууда. Адам өзүнүн кыска максаттуу багыттагы иш-аракети менен, айлана-чөйрөнүн алахыбалын жүз пайызга өзгөртө алды. Мындай терс көрүнүштөрдү алыска барбай эле өзүбүздүн өлкөбүздөн карасак жетиштүү болот. Өлкөбүз эгемендүүлүктү алгандан кийин, Ысык-Көл өрөөнүндөгү «Кум төр» алтын кенин инвесторлордун жардамы менен иштетип баштаган. Бирок, өлкөнүн алдыңкы алтын казылуучу фабрикасында санитардык нормалар сакталбай, кен өндүрүү максатында жардырылган тоолордогу Петров, Давыдов мөңгүлөрү ээрип, жарака кетип, ага тектеш жайгашкан айылдарга таза суу жана сугат суу көйгөйү жаралуусу күтүлүүдө. Мамлекет жана жаратылыш үчүн бул чоң жоготуу болоорун экологдор, активисттер айтып келишет. Ага карабастан кен казуучу лицензиясы бар фирмалар химиялык калдыктарды атмосферага ачык түрүндө сактап, анын кесепетинен аба катмарында «аэрозолдор» көбөйүүдө. СССР маалында иштетилген уран калдыктары да мамлекет үчүн олуттуу зыян алып келген. Калдык сакталган скаладттар кооптуу жайларда жайгашып, аларга жакын жашаган жарандарыбыздын ден-соолугуна зыян тийгизип, айрым учурларда **мутацияга** чалдыккан мунжу, индивалид, жүрөгүтешик, кем-ээк, көзү-азиз, психикалык жактан жабыркаган балдар төрөлүүдө.

Калдыктар көбүнчө көчкү жүрүү, сел алуу коркунучтары бар аймактарда орун алган. Окумуштуулардын маалыматы боюнча реакторлор иштеп чыгарган калдыктардын айрымдары жарым кылымдан кийин да өз радиоактивдүүлүгүн жоготпойт. Демократиялуу коомдо ар ким өзү билген иши менен алек болуп, дем алып жаткан абасына, ичип жаткан суусуна кайдигер мамиле жасап жаткан учурда, Ф.Энгельстин төмөнкү олуялык сөздөрү эске түшөт: «Жаратылыш үстүндөгү биздин жеңиштерибизге көп азгырылбайлы. Ар бир ушундай жеңишибиз үчүн ал бизден өч алып жатат. Ар бир ушундай жеңиш биринчи кезекте биз күткөн натыйжаларга ээ, бирок экинчи жана үчүнчү кезекте көп мезгилде биринчинин маңызын талкалаган такыр башка, күтүлбөгөн натыйжаларды алып келет». Бүгүнкү күндө эко-

гиялык сабаттуулук эмнеге төмөн? Анткени экономикалык басымга туруштук бере албай жатат.

Демек, биздин милдет жаштардын аң-сезимине таасир берүүчү, жаңы экологиялык билимди, эски билимдин негизинде жазып чыгышыбыз керек. Экологиялык билим берүү – максаттуу. Бул термин 1970-жылы жаратылышты коргоо боюнча эл-аралык бирикме уюштурган конференцияда киргизилген. Коом алдында чоң секирик бул экологиялык маданиятка болгон жүрүш деп атасак болот. Экологиялык, кайталангыс кризиске туш болуудан мурда, компетенттүү коомду түзүп жаратылышты сактап калуу окумуштуулардын талыкпаган эмгегинин келечектеги үзүрү болот деген ишеним бар.

Адабияттар:

1. Чоров М.Ж. Теоретико-методологические основы эколого-правовой культуры будущих учителей и их профессиональной подготовки: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. - Бишкек, 2004. - 38 с.
2. Зверев И.Д. О литературе по экологическому образованию, Биология в школе. - 1995. - №3. - С. 66-68.
3. Захлебный А.Н. На экологической тропе: опыт экологического воспитания. - М.: Знание, 1986. - 77 с.
4. Концепция Экологической безопасности Кыргызской Республики. Указ президента КР от 23-ноября 2007 года, №506.
5. Дюшеева Н.К. Использование прогрессивных традиций народной педагогики будущими учителями в педагогической деятельности: Методическое пособие. - Бишкек: КГПУ им. И. Арабаева, 1999. - 52 с.

Рецензент: к.пед.н., доцент Нусубалиева Е.Ш.